

K.QURAMBOYEVNING ASARLARIDA BADIY TARJIMANING O'RGANILISHI

(Maxtumlulining o'zbek tilidagi tarjimalari misolida)

Jepbarova Sayat Kurbanmiratovna

Qoraqalpoq davlat universiteti,

Turkman tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti, PhD.

Ametova Muxabbat Orazimbetovna

Qoraqalpoq davlat universiteti,

Nemis tili va adabiyoti kafedrasida katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Maxtumlulining o'zbek tilidagi badiiy tarjimalari haqida taniqli adabiyotshunos olim K.Quramboyevning ilmiy tadqiqotlarida aytilgan fikrlar, tanqidiy qarashlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: *she'r, tarjima, adib, adabiyotshunos, tarjimashunoslik, shoir, adabiy aloqa, tadqiq, taxlil, mulohaza.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются мнения и критические взгляды, выраженные в научных исследованиях известного литературоведа К. Курамбойева относительно литературных переводов Махтумкули на узбекский язык.

Ключевые слова: *стихотворение, перевод, писатель, литературовед, поэт, литературная связь, исследование, анализ, обсуждение.*

ABSTRACT

This article discusses the opinions and critical views expressed in the scientific research of the renowned literary scholar K. Kurambaev regarding Mahtumkuli's literary translations into Uzbek.

Key words: *a poet, translation, author, specialist in literature, translator interpreter, a writer, literary relation, investigation, analysis, discussion.*

KIRISH

Atoqli olim K.Quramboyev o'zbek, turkman, qoraqalpoq adabiy aloqalari bo'yicha bir necha yillardan beri tadqiqot olib bormoqda. Olimning ilmiy izlanishlarida mashhur turkman adibi Maxtumluli Firog'iy ijodining mustaqillik yillarida O'zbekistonda keng ommalashuvi, o'zbek tiliga tarjimasi masalalari, ularga bildirilgan munosabat, fikrlar o'z aksini topgan. Bu esa Maxtumluli asarlarining

faqatgina Turkmanistonda emas, balki O'zbekistonda ham katta qiziqish bilan o'qilib, adabiyotshunoslik, adabiy tanqidchilikda keng tadqiq qilinayotganligini anglatadi. Negaki, Maxtumlul Firog'iyning shoirlik dunyosi uch asrga tatigulik vaqt ichida Sharq xalqlarining adabiy merosida keng o'rin oldi. Shoirning g'oyaviy mazmun va insoniylik, insof, diyonat, iymon kabi umuminsoniylik fazilatlarini ulug'lashga yo'g'riligan adabiy ijodi bugungi kunda ham katta ahamiyatga ega bo'lib, hozirgi yosh avlodlarimiz uchun ibrat namunasi bo'lib hisoblanadi. Chunki, Maxtumlul o'z zamonida Sharq mumtoz vakillarining badiiy asarlarini o'qib, shoirlarning adabiy merosini o'rganib, ularni o'zining ma'naviy ustozlari deb bilgan. Masalan, u o'zining "San bolsam" (Son bo'lsam) nomli she'rida:

Demganyda yörgeu ussat Novayy,
"Çar divany", "Perhat-Şirin" zybany,
Zahreddin Babyr, "Mizan-ovzany,
Gaşlaryna baryp men Mejnun bolsam.

O'zbek mumtoz shoiri Alisher Navoiyga "Damganida yurgan ustoz Navoiy" deb murojaat etsa, Hamadoniy, Boburlarni o'zining ruhiy barkamollikka erishuvida asosiy o'rinni egallaganliklarini alohida ta'kidlaydi. Xususan, aytish joiz, Maxtumlulning o'zi ham o'zidan keyingi shoirlar uchun namuna maktabi bo'lganligi hammamizga ma'lum. Masalan, XX asr o'zbek shoirlari Mirtemir, Maqsud Shayxzoda, Abdulla Oripov, Muhammad Yusuf, Halima Xudoyberdiyeva, Guliston Matyoqubova va boshqalar Maxtumlul asarlarini o'qib, undan adabiy zavq olishgan. Shuning uchun, shoir yaratgan adabiy-badiiy asarlar nafaqat turkman xalqining, balki butun insoniyat taqdiriga bog'liq bo'lib, hozirgi kunda yosh avlodning milliy-ma'naviy dunyoqarashini yanada boyitish, ularni vatanparvarlik, insoniylik, do'stlik va ezgulikka sodiqlik ruhida tarbiyalashi shubhasiz. Jumladan, mustaqillik yillarida Maxtumlul ijodi o'zbek adabiyotshunosligida yangicha nuqtayi nazardan keng tadqiq qilindi. Shuningdek, Maxtumlul she'rlari o'zbek tiliga tarjima qilinib, keng kitobxonlar ommasiga in'om qilinmoqda. Xususan, o'zbek adabiyotida sho'rolar davrida faqatgina Jumaniyoz Sharipov tomonidan tarjima qilingan bo'lsa (Maqsud Shayxzoda va Muhammad Ali bittadan she'rini tarjima qilgan), mustaqillikdan keyin Muzaffar Ahmad, Mirzo Kenjabek, Olim To'rayev, Abdumomin Jumayev, Jumanazar Zulpiyev, Jumaniyoz Jabborov, Ergash Ochilov, Abdunabi Hamro va boshqalar tarjimalarini atab aytishga bo'ladi. Badiiy tarjima haqida so'z borganida mashhur maxtumlulshunos olim, professor Karimboy Quramboyevning "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasining 2011-yil 48-sonida e'lon qilingan "Holislikka nima yetsin" nomli maqolasi bizning diqqat e'tiborimizni

o'ziga jalb etdi. Voqean, biz bu maqolamizda Maxtumlulining o'zbek tilidagi tarjimalariga olimning munosabati haqida so'z yuritmoqchimiz.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

K.Quramboev Maxtumluli ijodini ilmiy asosda tadqiq qilib, shoir asarlarini chuqur o'rgangan olim. Shuningdek, olim o'zining yuqorida nomi ko'rsatilgan maqolasida Maxtumluli she'rlarini o'zbek tiliga o'giran J.Sharipov, M.Ahmad, M.Kenjabek, O.To'rayev, A.Jumayev, J.Zulpiyev, E.Ochilov, J.Jabborov, A.Hamrolarning tarjimalariga tanqidiy mulohazalarini bildiradi. Asosan, 2008-yil "O'zbekiston" nashriyotida nashrdan chiqqan Abdumo'min Jumayev va Jumanazar Zulpiyevlarning Maxtumluli "Saylanma" kitobini o'zbek tilida chop etganini, tarjimada Maxtumluli uslubiga xos xususiyatlarning aks etganligini alohida ta'kidlaydi. Shuningdek, ushbu kitobga so'zboshi yozgan professor N.Komilovning Maxtumlulining "Oq it" (Aq iyt), "Chaqir kalla" (Shaqir bas) nomli ikki asarini "kichik doston" deb ataganini adabiyotshunoslikda ilmiy yangilik deb belgilaydi. Shu o'rinda maqola muallifi Maxtumlulining o'zbek tilida nashrdan chiqqan kitoblarining birontasida ham shoirning doston yozganligi haqidagi ma'lumotlarning keltirilmaganligini atab ko'rsatadi. Darhaqiqat, Maxtumlulining "Oq it", "Chaqir kalla" asarlari Ashxobodda 1994-yil nashr etilgan she'rlar to'plamida janr xususiyatlariga ko'ra "poema" deb ataladi. Joriy fikrlar turkman adabiyotshunosligida ayni kungacha davom etib kelmoqda. Biroq shoir asarlarini tahlilga tortganimizda uning "Yazdigim dessionim galdi" (Yozgan dostonim qoldi) nomli she'riy misralarida o'zining she'riy doston yozganligini aytgan. Shunday ekan, shoir yozgan dostonlarining ko'pchiligi bizgacha yetib kelmagan. Shu nuqtayi nazardan olib qaraganimizda, K.Quramboev Maxtumlulining kichik she'riy dostoni haqida N.Komilovning bildirgan fikrlarini to'g'ri baholaganligini anglash mumkin.

Maqola muallifi A.Jumayev va J.Zulpiyevlar tarjimalarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri "shoirning hozirgacha o'zbek kitobxonlariga ma'lum bo'lmagan diniy mavzudagi she'rlarini ham o'zbek tiliga tarjima qilinishi, bu shoirning faqatgina axloqiy, didaktik she'rlarining ijodkori bo'lish bilan cheklanmay, balki shoirning tasavvufga doir she'rlarini ham mahorat bilan o'giranligini" alohida ta'kidlaydi. Bu fikr Maxtumlulining tasavvuf yo'nalishida komil inson bo'lganligini yana bir marta dalillaydi. Shu ma'noda, K.Quramboev Maxtumlulining diniy mazmundagi she'rlarini juda yaxshi baholaydi. Shuningdek, muallif turkman adabiyotshunosligida M.Annamammedov, A.Ashirov, A.Shixnepesov, A.Mammedov kabi olimlarning shu sohadagi ilmiy tadqiqotlari bilan yaqindan tanish. Shularni hisobga olganimizda, maqola muallifining nomi atab ko'rsatilgan tarjima kitobga yuksak baho bergan, deb atash mumkin.

Maqolani o'qiganimizda muallifning tarjima masalasiga faqatgina bir tomonlama yondashuv bilan cheklanmagani o'quvchini o'ziga tortadi. Bu esa muallifning filologiya fanlari nomzodi M.Azimovning "Mehnat va mahorat mevasi" nomli ilmiy maqolasiga o'zining tanqidiy qarashlari bilan javob bergan o'rinlarida aniq ko'zga tashlanadi: "Maqolada asosan, tarjimon A.Jumayev (taxallusi Shiyx Abdol Mo'min) haqida keng ma'lumot beriladi, ya'ni A.Jumayevning hech qanday oliy o'quv yurtini tamomlamagan bo'lsa ham, adabiyotni, poeziyani adabiyotshunosdan kam bilmaydiganligini, har ikki - o'zbek va turkman tilida she'rlar yoza olishi, 25-yildan beri Maxtumquli she'rlarining tarjimasi bilan shug'ullanib kelayotgani, shoir ijodini to'liq tahlil etgani, shuning uchun "uning tarjimalari Maxtumquli tarjimonlarining tarjimalari orasidagi eng yaxshisi. Agar Maxtumquli o'zbek bo'lganida, xuddi shunday yozgan bo'lar edi", degan fikrlarni bildiradi. Umuman olganda, maqola muallifi, A.Jumayev va J.Zulpiyevning tarjimalariga yuksak baho beradi" - deb, K.Quramboyev bu fikrlarning ayrimlarini qo'llab-quvvatlaganini, biroq maqola bir tomonlama, degan xulosaga keladi. Sababi nega deganda, muallif M.Azimovning maqolasida ikkinchi tarjimon J.Zulpiyev haqida hech qanday ma'lumotning berilmaganligiga tanqidiy munosabat bildiradi. Uning e'tiroziga haqli ravishda turtki bo'lgan ikkinchi omil, M.Azimovning bir vaqtlari Maxtumquli she'rlarini tarjima qilib, o'zbek kitobxonlariga in'om etishda salmoqli hissa qo'shgan tarjimonlar faoliyatida ko'proq tanqidiy fikrlarning bildirilganligidir. Asosan, M.Azimovning maqolasida bunday tanqidiy fikrlarning muallif tilidan emas, A.Jumayevning fikri bilan keltirilgani, ya'ni bu fikrni K.Quramboyev o'z maqolasida shu holicha quyidagicha keltiradi: "O'tgan asrning 50-yillarida olim Jumaniyoz Sharipov Maxtumquli bobomizning she'rlarini bir bo'lagini o'zbek tiliga tarjima qildi". Sho'rolar davri mafkura siyosatining ta'sirida qilingan tarjimalar faqat o'z davri uchun yaroqli edi desak, haqiqatdan yiroqlashmagan bo'lamiz. Keyin bu ishga yosh tarjimon Muzaffar Ahmad ham kirishdi. Uning ham turkman tilini yaxshi bilmagani, va Maxtumquli merosini ozmi-ko'p o'rganib, tarjimaga qo'l urgani muvaffaqiyatsizlikka sabab bo'ldi. 2004-yilda esa Mirzo Kenjabek bu ishga qo'l urdi. Uning tarjimasi eng muvaffaqiyatsizi bo'ldi, Maxtumquli ruhiyati, uslubidan juda yiroq edi. Mana shu muvaffaqiyatsiz tarjimalar meni tarjimonlik qilishga undadi..."

Mazkur fikrlarning bir tomonlama ekanligini anglagan maxtumqulishunos K.Quramboyev jiddiy keskin tanqidiy fikrlarni olg'a suradi. Ya'ni, olim Maxtumquli asarlarining o'zbek tiliga o'giran tarjimalarini A.Jumayevgacha, barchasining muvaffaqiyatsiz deb hisoblanishini noto'g'ri ekanligini atab o'tib, "Bunday qat'iy hukm, ya'ni barcha tarjimalarni yaroqsiz deb, ulardagi yutuqlardan ko'z yumish

to‘g‘rimi?’” degan haqli savolni o‘rtaga tashlaydi hamda J.Sharipov tarjimalarining yutuqlari haqida gapiradi. Vaholanki, K.Quramboyev o‘zining “Maxtumluli she’riyati O‘zbekistonda” nomli kitobida J.Sharipovning tarjimaga katta ijodiy tayyorgarlik bilan kirishganini, tarjimonning shoir tiliga muvofiq, asliyatga xos o‘g‘irganini, shuningdek, Maxtumlulining ko‘pgina she‘rlari originaldagidek aniq, o‘quvchiga estetik zavq bag‘ishlaydigan darajada tarjima qilganligini alohida ta’kidlab, J.Sharipovning tarjimasidagi kamchiliklar “ikki tildagi o‘zaro o‘xshash so‘zlar - soxta ekvivalentlar bilan bog‘liq” degan xulosaga keladi. Shuningdek, K.Quramboyevning “Hikmatga yo‘g‘rilgan she’riyat” (1984) nomli maqolasida ham Maxtumlulining she‘rlarini tahlilga tortganlarida J.Sharipovning tarjimalariga deyarli yuksak baho beradi.

K.Quramboyevning “Tarjima va tarjimon mas’uliyati”, “Maxtumluli – ilhom chashmasi” kabi kitoblarida ham Maxtumluli she‘rlarining o‘zbek tilidagi tarjimalari haqida fikr yuritib, “O‘zbekistonda Maxtumluli asarlarini tarjima qilishga intilishlar oz emas, biroq shu kungacha shoir, yozuvchi, adabiyotshunos olim Jumaniyoz Sharipovning tarjimalari kabi yetuk tarjimalarga duch kelmadik” [7, B.125.] - degan fikrlarni bildiradi. Biroq tadqiqotchi Feruza Sapayeva o‘zining “Maxtumluli she‘rlari o‘zbekcha tarjimasiga ba’zi bir qaydlar” [8, №4. B.62.] nomli maqolasida K.Quramboyevning fikrlariga qarshi o‘laroq qarashlarini bildirgani seziladi. Ya’ni: “...Olimning (K.Quramboyev - S.J.) J.Sharipov Maxtumlulining ayniqsa axloqiy-didaktik she‘rlarini o‘zbek tiliga qoyilmaqom qilib tarjima qilganligi haqidagi fikrlari va ta’riflari to‘g‘ri, lekin shoirning “aruzda yozilgan she‘rlarini ma’nodor, jozibali va jarangdor misralarda o‘zbek tiliga o‘giradi” degan fikrlari noto‘g‘ri ekanligiga tanqidiy fikrlarini e’tirof etadi. Tadqiqotchi, F.Sapayeva “bu she‘rlarda hajm jihatdan saktaliklar ko‘p”ligini [8, №4. B.62.] ilmiy dalilla shga erishadi.

Yuqorida bayon qilingan maqolamizda muallif o‘z fikrlarini dalillash uchun o‘zbek tarjimashunosligida J.Sharipovning Maxtumluli tarjimalariga yuksak baho berilganini ham taniqli olim G‘aybullar Salomovning, Baxtiyor Nazarovlarning fikrlarini ham keltirib o‘tadi.

Akademik B.Nazarovning: “Bu noyob ijodni (Maxtumluli ijodi nazarda tutilmoqda - S.J.) o‘rganish, o‘zbek tiliga o‘girish, keng ommalashtirishda yirik tarjimashunos olim va mutarjim Jumaniyoz Sharipov katta ishlarni amalga oshirdi... bu tarjimalar o‘z davri talablariga javob berdi, binobarin, uning tarjimalaridan, xususan, muhtaram Jumaniyoz Sharipovdan minnatdor bo‘lishimiz kerak” [5] deb bergan yuksak bahosini alohida ta’kidlaydi.

Bundan boshqa maqolalarda ham E.Ochilov, M.Kenjabek, N.Komilov, S.Mamajonov, S.G‘aniyeva, H.Abdullayev, J.Yusupov, M.Saparov, M.Taylaqova,

J.Sharipov tarjimalari haqida bildirilgan fikrlari komparativistika uslubida tahlilga tortiladi va Maxtumdulining o'zbek tilidagi tarjimalarida bir qancha kamchiliklar, xato-nuqsonlarning bor bo'lishiga qaramasdan, yutuqlari bilan shoir asarlarini o'zbek o'quvchilariga o'z ona tilida o'qishga, shu bilan birga "hozirgi avlod, bugungi she'riyatning ixlosmandlari uchun ma'naviy tarbiya quroli vazifasini bajarib kelmoqda" degan xulosaga keladi. Natijada, olim o'z maqolasida Maxtumdulining o'zbek tilidagi tarjimalarini tahlilga tortish orqali tarjimonlarning, ya'ni, J.Sharipovning tarjimalarida Maxtumdulini axloqiy-didaktik she'rlarining ko'proq o'zbek tiliga o'g'irganligini, A.Jumayev va J.Zulpiyevlarning tarjimalarida esa shoirning diniy va tasavvufga doir she'rlarini tarjima qilinganligini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini istifoda qiladi.

XULOSA

Umuman, munaqqid olimning fikrlarida muayyan ma'noda jon bor. Aynan, hammamizga ma'lum, har bir davrda yaratilgan asarlar ushbu davr adabiyot tarixining varaqlarida muhrlanadi va adabiyot tarixi mulkiga aylanadi. Ana shu adabiy namunalar, adabiy-badiiy tarjimalar bugungi adabiy jarayonning, milliy adabiyotimizning asosini yaratuvchi fundamental kitoblar ekanligini hech kim inkor qilolmaydi. Har bir asar o'z davrining ilmiy nuqtayi nazaridan baholanishi shubhasiz. Biroq mustaqillik sharofati bilan adabiy badiiy asarlarni, tarjimalarni xolis baholash imkoniyati paydo bo'ldi. Shuningdek, taniqli olim Baxtiyor Nazarov "Tarjima va tarjimon mas'uliyati" nomli kitobga yozgan so'zboshisida ayni kungacha tarjimachilik bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlarning tanqisligini atab o'tib, bu muammoning hech vaqt eskirmaydiganligini jamoatchilik e'tiboridagi o'ta muhim masala ekanini aytadi. Bu borada professor K.Quramboyevning maqolalar to'plamini o'z oldiga kitob shaklida nashrdan chiqarilishi "muammoning yangidan jonlanganligining suyunchisi" deb yuksak baho berdi Akademik Baxtiyor Nazarov. Ushbu nuqtayi nazardan qaraganda maxtumdulishunos olimning tarjimashunoslik borasida jon kuydirib, haqli ravishda bildirgan fikrlari bugungi kun adabiyotshunoslik, adabiy jarayon, adabiy aloqalar uchun katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, bayon qilingan fikr-mulohazalardan ko'rinib turganidek, Maxtumdulining o'zbek tilidagi tarjimalari hozirgi adabiy jarayonda tanqidchilik sohasidagi e'tiborni o'ziga tortgani va uning rivojlanishiga turtki bo'lgani so'zsiz. Bu masala kelajakda ilmiy asosda o'z tadqiqotini kutmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maxtumdul. Tanlangan asarlar. Toshkent. 1958.
2. Maxtumdul. Tanlangan asarlar. Toshkent. «Fan». 1976.

3. Maxtumquli. Saylanma. Toshkent. 2004.
4. Maxtumquli-Firog'iy. Saylanma. Toshkent. 2008.
5. Qurambayev K. Xolislikka nima yetsin. «O'zbekiston adabiyoti va sa'nati» gazetasi 2011-jil 48 sani.
6. Quramboyev K. Adabiy jarayon. Ijod ma'suliyati. Adabiy aloqalar. Toshkent. «Cho'lpon». 2009.
7. Quramboyev K. Maxtumquli – ilham chashmasi. Toshken. 2012.
8. Sapayeva F. Maxtumquli she'rlari o'zbekcha tarjimasiga ba'zi bir qaydlar. Ilim hám jámiyet jurnali. № 4. Nókis. 2014.